

Malé dejiny roztratených osudov

(dlh zamlčaného v slovenskej poézii žien 20. storočia)

Andrea Bokníková

Roku 1997 som si chcela zodpovedať na otázku, či v 70. rokoch skutočne išlo o prvú vlnu „prílevu“, čiže výrazného kvantitatívneho nárastu slovenských poetiek. Až po nájdení veršov zastrčených v časopisoch, po prelistovaní zabudnutých básnických zbierok, ktoré boli pre ich autorky prvými a zároveň poslednými, som zistila, aký je to klam. V skutočnosti sa do tvorby poézie a zároveň do literárneho života zapojilo neobvykle mnoho žien už na prelome tretieho a štvrtého decénia. Vydala som sa teda na dobrodružstvo spoznávania viac stratených, „potopených“ duší (výraz Ľudmily Podjavorinskej), než aktívne sa presadzujúcich umelkýň. Pravda, nepriebojnú počinnosť sa prejavilo aj na nedostatkoch veršov. Pri väčšine z nich vyslovene cítiť, že najmä málo sebavedomé autorky si nestihli „vypísať pero“, že nemali priestor na to, aby sa spisovateľsky, básnicky rozvinuli. To však ešte zvýšilo môj záujem o ich životy, hoci prvoradý musel ostať svet textu.

Dnes sa problémy prvých moderných poetiek môžu zdať nepredstaviteľné. Ľudmila Podjavorinská napríklad túžila po vzdelaní, avšak narážala na nepochopenie vo vlastnej rodine, lebo tradičný záujem o literatúru sa v Riznerovskej rodine vzťahoval len na mužských potomkov. Sama si to bolestne uvedomovala: „*Neuveriteľné, ale v tom čase nadanejšia žena bola považovaná akoby nie za normálnu.*“¹ Štúdium a neskôr jeho postupné nadobúdanie, typy a stupne — to je to, čo určuje malé dejiny roztratených osudov. Roztratených preto, lebo slovenské poetky prvej polovice 20. storočia na seba takmer nenadväzovali. Ak ich chceme usporiadať, môžeme sa zachytiť dvoch zreteľne sa črtajúcich kultúrnych okruhov — evanjelického a katolíckeho. Ukazuje sa dokonca, že konfesionalnosť vo význame vierovyznania je jediným(?), od minulých storočí kontinuálne pokračujúcim faktorom, ktorý u žien ovplyvnil predovšetkým vstup do literatúry. Je nápadné, ako často sa evanjeličky dostali k písaniu v rodinnom vzdelateľskom a obyčajne národoveckom prostredí, v akomsi malom literárnom

salóne. Najmä evanjelické autorky smerovali od poézie k esejistike a prekladovej tvorbe. Viaceré z nich pôsobili s neprehliadnutelným prínosom najmä v sfére umeleckého prekladu — mám na mysli Zoru Jesenskú, Vieru Szathmáry-Vlčkovú, alebo aj Máriu Rázusovú-Martákovú. Ako vidieť, z literárneho hľadiska sa rodina javí ako doteraz nepreskúmaný fenomén kultúrnej histórie:

„*V pomerne úzkej societe slovenskej inteligencie, ktorá sa za posledných sto rokov v oblasti prekladania angažovala, jestvuje niekoľko prekladateľských rodov, dynastií, prekladateľských rodinných tradícií.*“ (Mária Kusá²) Nejde len o preklady. Z. Jesenská sa okrem toho stala zosobnením „ženskej verzie“ moderného písania recenzií, esejí o literatúre, hudbe i maľbe a celkového kritického náboja spoločensko-kultúrnych statí. Po Ľudmile Groeblovej je tak perom ženy-autorky najvýraznejšie kriticky pripomínaná potreba rozhliadať sa po svetovej literatúre, po trendoch, ktoré by rozvírili hladinu slovenského kultúrneho života. Na rozdiel od „univerzitne vzdelaných“ evanjeličiek — ktoré sa zamerali obyčajne na vysokoškolské filologické štúdium, katolícke poetky 30. a 40. rokov vzišli prevažne z kultúrnych aktivít učiteľských ústavov. Poprevratový prílev možností na vzdelanie, spojený s entuziazmom gymnaziálnych študentov v spoločenstve „zoborských štúrovcov“, vytvoril priestor pre to, aby sa prejavili spriaznené „duše“ a múzy básnikov „katolíckej moderny“, povedzme Henny Fiebigová či Hana Záhorská. V prípade oboch znamenalo publikovanie spirituálne ladených imaginatívnych veršov iba krátku, no o to vzácnejšiu zastávku na životnej ceste. Na druhej strane, konfesionalnosť treba chápať vo vzťahu k umeniu ako externú záležitosť. Jednoducho, ak zakryjeme meno, možno výlučne cez text, t. j. cez motívy či kultúrne odkazy, alúzie či citácie, rozpoznať, či ide o evanjelickú alebo o katolícku poetku? Kedysi patrilo k samozrejmostiam interpretovať text aj cez to, akej je autor konfesie, čo sa prejavilo v nadšenej charakteristike charismatickej Maše Haľamovej jej objaviteľom

Š. Krčmérym: „...aká to tu protestantská prostota, čistá a básnická.“³ Treba však dávať pozor, aby sa tento skôr sociologický než literárny interpretačný prístup nepoužíval schematicky, v podstate ešte len čaká na spracovanie (črtajú sa rozdiely v miere prijatia svetových avantgardných podnetov a vo vzťahu k národnej kultúre, ďalej vo frekvencii motívu Biblie, vôbec knihy atď.).

V tradícii minulých storočí sa písaniu venovali s veľkou prevahou práve autorky evanjelickej inteligencie. Tento fenomén je spôsobený nielen známym faktom, že od čias reformácie bola slovenská literárna inteligencia prevažne protestantská, ale u žien má svoje špecifiká. Najdetailnejšie sa ním zaoberá americká slavistka Norma L. Rudinski⁴, pričom vo svojich štúdiách národného obrodzenia odкрýva najmä jeho teologicko-rodinné príčiny: 1./ Minimálne možnosti štúdia pre ženy už v dávnejšej minulosti viedli k tomu, že väčšina vtedajších spisovateľiek vyrastala v domoch evanjelických kňazov a učiteľov, kde mohla nadobudnúť pomerne rozsiahle vzdelanie; domácnosť celibátneho katolíckeho duchovenstva, pravdaže, túto situáciu neumožňovala. 2./ Protestantská kultúra uznáva manželstvo ako záruku dobrej kresťanskej rodiny. Tá sa často stávala aj štruktúrou rodiny národoveckej, v ktorej tak manželka nadobudla vážnú pozíciu. Navyše — parafrázujúc ďalšie úvahy N. Rudinski — existuje mnoho dôkazov, že v evanjelických, najmä kňazských rodinách sa zachovával niekedy až grafomanský rodinný zvyk vzájomne si písať verše pri rozličných príležitostiach, povedzme sobášne či narodeninové gratulácie. Z iného, skôr sociologicky-rodinného uhla pohľadu nasvecuje ten istý fenomén Marcela Mikulová⁵. Zdôrazňuje, že kvôli devastácii zemianskeho stavu maďarizáciou „...takmer jediným ohniskom kultúrnej a národnej aktivity boli rodiny učiteľov a evanjelických farárov. Práve z tohto prostredia vychádzali prvé ženské národné a kultúrne pracovníčky.“ Na adresu „umelecky nevýrazných“ básní Sloveniek zo štúrovských časopisov a almanachov M. Mikulová poznamenáva: „Sú plné národného citu, opisu kraja i lásky k mužom, pracujúcim pre národ.“ Podobne aj Marianna Mináriková pomenovala u prvých slovenských poetiek insitnosť, pre ktorú „...ich veršovanie nemohlo konkurovať dokonca ani menej významným básnikom“. Príčinu hľadá v tom, že nemali príležitosť na to, aby sa „školili v poetike“, čím utrpela dokonca poézia Johany Vyšnej-Lehotskej (1810–1849) s náznakmi byronovského subjektivismu.⁶